

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 23ΗΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2001

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΝΟΜΗ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ
ΣΤΗΝ ΑΙΣΘΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΑ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι συνάδελφοι,
Κυρίες και Κύριοι

Ἄν τὸ γέλιο εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐκδήλωση τοῦ ἀνθρώπου, οἱ διεργασίες στὸ θυμικὸ τῶν ἐρωτευμένων, καθὼς μετακινοῦν τὴν ὀπτικὴ γωνία ἀπ' ὅπου ὁ ἓνας βλέπει τὸν ἄλλο εἶναι, ἐπίσης, χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀνθρώπου. Σίγουρα, ἡ μελαχρινὴ χωριατοπούλα, ἀπ' τὸν τόνο ποὺ παρακαλεῖ στὸ «Ἄσμα Ἀσμάτων» τὶς «Θυγατέρες Ἱερουσαλήμ» («Σᾶς ἐξορκίζω στὶς δορκάδες καὶ τὰ ἐλάφια τοῦ ἀγροῦ νὰ μὴ διεγείρετε, μῆτε νὰ ξυπνᾶτε τὴν ἀγάπη μου, ὡσότου θελήσει»), προδίδει ἓνα βαθμὸ ψυχικῆς εὐγένειας πέρα ἀπ' τὴ χοντροκοπιὰ τῆς πρωτόγονης ἐρωτευμένης· τὸ ἴδιο καὶ ὁ βασιλικὸς ἐραστὴς της, γιὰ νὰ τὴ βλέπει μὲ τὴν ἐκλεπτυσμένη ματιὰ καλλιτέχνη («Τὸ τέρνευμα τῶν μηρῶν σου μοιάζει μὲ περιδέραιο»).

Παρατηροῦμε, ὡστόσο, πὼς συχνὰ αὐτὸς ὁ τόνος τῆς ὑπερβολῆς (ποὺ κάνει τὸ σαιξπηρικὸ Ρωμαῖο νὰ λέει γιὰ τὴν ἀγαπημένη του πῶς: «ἡ ὀμορφιά της εἶναι πολὺ ἀκριβὴ γιὰ τούτη τὴ γῆ»), γίνεται ἀφετηρία σὲ μιὰ μεταστροφή στὰ αἰσθήματά τους (βαθμιαία καὶ παλινδρομικὴ σὰν τὶς ἐναλλαγές στὴν κίνηση τοῦ ἐκκρεμοῦς), ποὺ τὴν προκαλοῦν παράγοντες ἐνδογενεῖς καὶ ἐξωγενεῖς, ἔτσι ὥστε ἀπ' τὸν ἐνθουσιασμό νὰ φτάνουν ὡς τὴν ἀπογοήτευση (καὶ ἀντίστροφα), ὅπως ἀπ' τὶς συμβολικὲς ἐνώσεις τοῦ ἔρωτα στὴν ἡσιόδεια θεογονία ἢ νύχτα γεννᾶ τὴ μέρα (καὶ ἀντίστροφα). Ἄν,

ὅμως, ἡ ἀδιάκοπη αὐτὴ ἐναλλαγὴ εἶναι ἀδύνατο νὰ περιγραφεῖ —ἀφοῦ ὁ δείκτης τῆς βρίσκεται σὲ ἀδιάκοπη μετακίνηση— οἱ παράγοντες, ποὺ προκαλοῦν αὐτὴ τὴν ἀστάθεια, μποροῦν (ὡς ἓνα, βέβαια, βαθμὸ) νὰ ἐπισημανθοῦν, φτάνει νὰ καλύψουμε μὲ μιὰ πλήρη θεώρηση τὸ ψυχικὸ γεγονός «Ἐρωτευμένος» μέσα στὴν ἐποχὴ του καὶ τὸ περιβάλλον του.

Στὰ προϊστορικὰ χρόνια οἱ μεγάλοι ἐραστές εἶχαν συνήθως τὴν εὐνοια κάποιου θεοῦ (κάποτε, ἀπὸ ἀντίδραση σ' αὐτόν, τὴν ἐχθρότητα ἐνὸς ἄλλου), ἔτσι ὥστε ἡ ἐρωτικὴ συμπεριφορὰ τους νὰ ὑπαγορευέτα ἀπ' τὴ θέληση αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, σὲ βαθμὸ νὰ μὴν μπορεῖ κανεὶς νὰ τοὺς καταλογίσει εὐθύνη γιὰ ὅσα σκέπτονταν καὶ πράττανε κάτω ἀπ' τὴν ἐπιρροὴ τοῦ ἔρωτα. Καθὼς ἦταν ἐνεργούμενα τοῦ προστάτη τους θεοῦ, ποὺ τοὺς κάλυπτε μὲ τὴν αὐθεντία του, εὐλογο οἱ ἐσωτερικὲς ἀντιδράσεις τους νὰ μὴν παρουσιάζουν τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ποὺ ἀποτελεῖ θέμα τῆς μελέτης μας.

Δίχως ἄλλο, ἡ πολιτιστικὴ στάθμη τῆς προκλασικῆς ἐποχῆς εἶχε εὐνοήσει μὲ περισσότερη ἐλευθεριότητα τὸν ἔρωτα. (Ἔνας Ἀρχίλοχος μποροῦσε νὰ ψιθυρίζει παρηγορητικὰ λόγια στὸν ἄτυχο ἐραστή· ἡ Σαπφὼ νὰ λέει πὼς ἡ χαμένη στὴν Ἰωνία ἀγαπημένη της: «ξεπερνᾶ μὲ τὴ λάμψη τῆς ὅλες τίς γυναῖκες τῆς Λυδίας, ὅπως τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ τὰ ἄστρα»· ὁ Μίμνερος ν' ἀναρωτιέται μελαγχολικὸς, τί νόημα θὰ ἔχε ἡ ζωὴ: «χωρὶς τὸν κρυφὸν ἔρωτα, τίς ἀφροδίσιες τέρψεις καὶ τὸ κρεβάτι...»· ὁ ἀριστοκράτης Μεγαρέας Θέογνις νὰ δίνει παιδαγωγικὲς συμβουλὲς στὸν ἐραστὴ του Κύρνο). Οἱ κοινωνίες, ὅμως, μὲ τίς ἀδιάκοπες πολιτειακὲς τους μεταβολὲς (ἀπ' τὰ τυραννικὰ καθεστῶτα στὰ δημοκρατικὰ καὶ ἀντίστροφα), δὲν εἶχαν κατορθώσει νὰ σταθεροποιήσουν ἐλεύθερους θεσμούς, ἔτσι ὥστε νὰ διαπλαστεῖ ἀπ' αὐτοὺς ἓνα πρότυπο πολίτη-φορέα κρυσταλλωμένης προσωπικῆς ἐμπειρίας.

Μέσα, ὅμως, στὴν κοινωνία «πόλις-κράτος» ὁ πολίτης ἦταν πιά ἓνα ἄτομο ποὺ εἶχε συνείδηση τῆς ψυχικῆς του ποιότητας, ἔτσι ὥστε νὰ κατορθώνει τελικὰ νὰ ἐξισορροπεῖ τίς ἀντιθέσεις καὶ τίς ἀντιφάσεις του —τὸ ἀποκαλύπτουν μὲ τὴν πνευματικὸτατη ἀταραξία τους τὰ ἀριστουργηματικὰ γλυπτὰ τῆς ἐποχῆς· τὸ βεβαιώνει, ἀκόμη (ἓναν αἰῶνα ἀργότερα), μὲ τὴ χαριτωμένη του ἔπαρση, ὁ Ἀλκιβιάδης στὸ πλατωνικὸ «Συμπόσιο», ὅπου πλέκοντας τὸ ἐγκώμιο τοῦ Σωκράτη ἐκφράζει τὸ παράπονο, πὼς ὁ διδάσκαλός του δείχνει μιὰ διακριτικὸτατη ἀδιαφορία γιὰ τὸ κάλλος τῆς μορφῆς του, ἐνῶ εἶναι «καθόλου κοινὸς στὴν ψυχὴ». Ὁ πολίτης εὐλαβεῖται, βέβαια, τοὺς θεοὺς· ἡ σοφιστικὴ, ὅμως, σκέψη του ἔχει κάνει τέτοια «πλύση ἐγκεφάλου», ὥστε νὰ θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του «μέτρον πάντων»... Ἐπόμενο, καὶ στὸν ἔρωτα νὰ ἐνεργεῖ μὲ πρωτοβουλία, ποὺ ἔφτανε, κάποτε, ὡς τὴν κυνικότητα: Ὁ Ἀλκιβιάδης σοφίζεται τρόπους γιὰ νὰ προκαλέσει τὸ ἐρωτικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Σωκράτη προσκαλώντας τον γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ σπίτι του· ὁ ῥήτορας Ὑπερίδης σὴν τὴ φίλη του ἐταίρα

Φρόνη, πού είχε κατηγορηθεῖ γιά ἀσέβεια στοὺς θεοὺς, ἀποκαλύπτοντας τὴ γύμνια της, γιά νὰ συγκινήσει τοὺς δικαστές της· ὁ Περικλῆς ὑπερασπίζεται στὸ δικαστήριο μὲ δάκρυα στὰ μάτια τὴν κατηγορούμενη παλλακίδα τοῦ Ἀσπασία. Ὁφείλομε, ὅμως, νὰ ἀντιπαρατηρήσουμε πῶς, ἂν ἡ παιδερασία καὶ ὁ ἑταιρισμὸς ἦταν σιωπηρὰ ἀνεκτά, ὅταν ἀπὸ κάποια ἐπώνυμη καταγγελία ἡ ὑπόθεση ἔφτανε στὸ δικαστήριο, οἱ Κάτωνες μὲ τοὺς χωρικοὺς, πού ἐκπροσωποῦν παντοῦ τὴ συντήρηση, καγχάζανε. Τὸν καιρὸ τοῦ Περικλῆ εἶχε παρατηρηθεῖ ἐπιδημία ἀπὸ αὐτοκτονίες νεαρῶν γυναικῶν, γιὰτι νιώθανε παραμελημένες ἀπ' τοὺς ἄντρες τους, πού ἐπιδίδονταν στὴν ὁμοφυλοφιλία. Στὴν ἀθηναϊκὴ πολιτεία (ὅπως καὶ στίς ἰωνικὲς πόλεις) ἡ γυναίκα-σύζυγος ζοῦσε στὸ περιθώριο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἀντίθετα ἀπ' τὶς δωρικὲς πόλεις καὶ τὴ Μακεδονία, ὅπου διακρινόταν. Ὅπως σὲ ὅλες τὶς κοινωνίες τῆς ἀκμῆς, ὁ τύπος ὑπερτερεῖ ἀπ' τὴν οὐσία — τὸ ἀποδεικνύει ἡ μοίρα τοῦ Σωκράτη. Ὅμως καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίοδο τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, ἡ ἀντίληψη γιά τὸν ἔρωτα ἦταν, γενικά, πολὺ ἐξωστρεφῆς (τὸ ἐπιβεβαιώνει ὁ ἐκμυστηρευτικὸς τόνος μέσα στὸ «Συμπόσιο» ἐνὸς ἐστὲτ σὰν τὸν Ἀλκιβιάδη), ἔτσι ὥστε, σὲ παρόμοιο κλίμα, νὰ μὴν εἶναι δυνατὸ ν' ἀναπτύχθουν τὰ συμπλέγματα ἐκεῖνα στὴν ψυχὴ τῶν ἐραστῶν, ὅπου λανθάνει τὸ δράμα, γιά νὰ τὰ ἀξιοποιήσει ὁ παρατηρητῆς — ἐκεῖνες, θέλω νὰ πῶ, τὶς ἰσχυρὲς ἐμπλοκὲς ἀπὸ ἐνδογενεῖς αἰτίες (ιδιοσυγκρασιακὴ ἰδιομορφία, ψυχολογικοὶ ἐνδοιασμοὶ κ.ἄ.) ἢ ἐξωγενεῖς (δυσμορφία, ἔλλειψη ἀνταπόκρισης, κοινωνικὰ ἐμπόδια κ.ἄ.), πού προκαλοῦν τὶς θυμικὲς ἀναστατώσεις, ἀφοῦ τελικὰ αὐτὰ τὸν ἐνδιαφέρουν. Βέβαια, ὁ Εὐριπίδης — «ὁ πρῶτος ψυχολόγος», ὅπως τὸν χαρακτηρίζει ὁ Γαῖγκερ — στὴ «Μήδεια» καὶ τὶς «Βάκχες», μᾶς περιγράφει ψυχικὲς ἐκτονώσεις, πού φτάνουν ὠς τὸ φόνο· αὐτές, ὅμως, ὁ «φιλόσοφος τῆς σκηνῆς» τὶς ἀποδίδει σὲ ἐνέργειες τῆς «μοίρας», ὄχι σὲ αὐτόνομες ἐσωτερικὲς διεργασίες ἐξ αἰτίας τοῦ ἐρωτικοῦ πάθους.

Μὰ ἡ περίοδος τῆς ἀκμῆς εἶναι παντοῦ σύντομη, ὅπως ἡ ἕκταση τῆς βουνοκορφῆς. Στὰ χρόνια τὰ ἑλληνιστικὰ, ἡ κοσμοπολιτικὴ κοινωνία τῶν ἐπιγόνων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου διαμόρφωσε ἕναν τύπο ἀνθρώπου ἀντιρωτικοῦ, μὲ ἐπικούρεια ἀντίληψη τῆς ζωῆς, ὅπως κι ἕναν τύπο διανοούμενου, πού σχολιάζει σοφὰ τὸ θησαυρισμένο πνευματικὸ παρελθὸν μὰ λιγότερο δημιουργεῖ. Σὲ παρόμοιο κλίμα καθολικῆς ἠδυπάθειας, πού μὲ τὸ σκεπτικισμὸ του διαβρώνει τὶς ἠθικὲς ἀξίες (τὸ χαρακτηρίζουν τόσο ἐπιγραμματικὰ οἱ ἀκροτελεύτιοι στίχοι ἀπ' τὸ θαυμάσιο ἐπιτύμβιο τοῦ Καβάφη «Ἰασῆ Τάφος»): «... ξέρεις τὴν ὄρμην τοῦ βίου μας τί θέρμην ἔχει, τί ἡδονὴν ὑπερτάτην), εὐλογο ὁ τύπος τοῦ ἐρωτευμένου νὰ ἔχει γίνεαι ἀκόμη πιὸ ἐξωστρεφῆς, ἀφοῦ τὰ λίγα ἐμπόδια γιά τὴν ἱκανοποίηση τοῦ πόθου του τὰ ὑπερπηδᾷ μὲ εὐκολία, ὥστε νὰ ἀποφεύγει τὶς δραματικὲς καταστάσεις. Ὁ Θεόκριτος μᾶς περιγράφει παραστατικὰ αὐτὴ τὴν εὐχέρεια: «Πές μου, σελήνη, πῶς μοῦ γεννήθηκε ἡ ἀγάπη, πού κάνει

την παρθένα τὸ σπίτι της ν' ἀφήνει καὶ τὴ νύφη ἀκόμη τοῦ ἄντρα της τὸ στρῶμα νὰ παρατάει φεύγοντας;». Ὁ ποιητὴς τῶν «Εἰδυλλίων» μιλά, ἀκόμη, γιὰ «μάγια», ποῦ «δένουν» τὸν ἐρωτευμένο — τόσο ἢ ἀντίληψη γιὰ τὸν ἔρωτα εἶχε φτάσει νὰ γίνει ἐξωστρεφῆς-ἀπρόσφορη, θέλω νὰ πῶ, γιὰ ν' ἀναπτυχθεῖ μέσα του τὸ δράμα...

Τὴν ἀποψη αὐτή, πῶς ἢ ἐρωτικὴ ζωὴ τοῦ εἰδωλολατρικοῦ κόσμου, μὲ τὴν ἐξωστρέφειά της, δὲν εὐνοεῖ τὸ δράμα στὴν ψυχὴ τῶν ἐρωτευμένων, τὴν ἐνισχύει ἕνας ἀδιάκοπα ἐρωτευμένος ρωμαῖος ποιητὴς. Ὁ ἀπαλὸς Ὀβίδιος, μὲ τὴν πλοῦσια ἐρωτικὴ πείρα του μέσα στὴν ἐκδοτὴ κοινωνία τοῦ Αὐγούστου, δίνει στὴν «Ἄρς Ἀμάντι» (τέχνη τοῦ ἔρωτα) καὶ στὰ «Ρεμέντια Ἀμόρις» (ἀντιφάρμακα γιὰ τὸν ἔρωτα) ἐξυπνες συμβουλὲς στοὺς ἐρωτευμένους, πῶς νὰ γιαιτρέψουν κάποιον «δαίμονα» στὴν ψυχὴ τους. Ἡ δοξασιά αὐτὴ ἐπιτρέπει, ὡστόσο, νὰ συλλάβουμε σὲ ὅλη τὴν ἔκτασή της τὴν ὑποβολή, ποῦ ἀσκειεῖ στὰ μέλη της ἢ ἀντίληψη μιᾶς κοινωνίας γιὰ τὸ ἐρωτοεἰδωλό της. Ὡστόσο ἐμφανίστηκε ὁ χριστιανισμὸς, γιὰ νὰ στιγματίσει τὸν ἔρωτα μὲ τὴν ἔννοια τῆς «ἀμαρτίας», ἐκτοπίζοντας, ἔτσι, πρὸς τὰ μέσα τὸ δράμα τῶν ἐρωτευμένων. Γι' αὐτόν, ἡ σαρκικὴ ὁμιλία (ἀνεκτὴ, κατοικονομίαν, μέσα στὸ μυστήριον τοῦ γάμου: «Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν», συμβουλεύει ὁ Παῦλος στὴν Α' Ἐπιστολὴ «Πρὸς Κορινθίους») εἶναι μιὰ ἔκπτωση ἀπ' τὴν ἰδανικὴ κατάστασιν τοῦ χριστιανισμοῦ, ποῦ ἐνώνεται μονάχα μὲ τὸ νυμφίον Χριστὸ μὲσω τῆς πίστεως — χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἢ ἐκστατικὴ ἐπαφὴ τῆς Ἁγίας Τερέζας τῆς Ἀβίλα μὲ τὸν Ἰησοῦ...

Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι μιὰ μεγάλη καμπὴ στὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸν ἔρωτα, ἐπειδὴ ἀποτιμᾷ τις ἀξίες του μὲ τὸ νόμισμα τῆς ψυχῆς («Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπον ἐὰν κερδίσῃ τὸν κόσμον ὅλον καὶ ζημιωθῇ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ;»). Μὲ τὴ διδασκαλία του, πῶς εἴμαστε ὅλοι παιδιὰ ἑνὸς θεικοῦ πατέρα, ἀνύψωσε τὸν ἄνθρωπον πάνω ἀπ' τὴ ζωικὴ φύσιν του, βάζοντας στὴ θέση τοῦ ἔρωτα τὴν «Ἀγάπην». Κάνει ἐντύπωση, πῶς οὔτε μιὰ φορὰ μέσα στὸ κείμενον τῆς «Καινῆς Διαθήκης» δὲν ἀναφέρεται ἡ λέξις «Ἐρωτας». Ὅμως, ὅσο καὶ νὰ ἀντιθέτει ὁ χριστιανισμὸς στὴ διεφθαρμένη οἰκογένεια τῆς πολυθεϊστικῆς Ρώμης τὴν παρθενικὴ ἀγνότητά καὶ τὴ συζυγικὴ πίστη, τὸ πνεῦμα τοῦ παγανισμοῦ δίνει μάχες ὀπισθοφυλακῆς γιὰ νὰ διασωθεῖ ἐκθρονίζοντας τὰ παλιὰ εἰδωλα, χωρὶς ἀκόμη νὰ ἐδραιώσῃ τὴν πίστη της στὴν ἀνάρρηση τῶν νέων...

Ὅμως ἡ Νέμεσις πλησιάζει. Οἱ ὀρδὲς τῶν βαρβάρων, ποῦ προετοιμάζουν τὸ Μεσαίωνα, ἀνοίγουν τις πύλες του στὸ πνεῦμα ἑνὸς χριστιανισμοῦ παραποιημένου ἀπ' τὴ στενόκαρδη Ἐκκλησία. Εἶναι ἡ καλὴ ὥρα γιὰ τὸν παρατηρητὴ τῆς ἐρωτευμένης ψυχῆς, γιὰτὶ τὰ πρόσθετα ἠθικὰ ἐμπόδια κάνουν τὸ κερὶ μέσα της νὰ λιώνει μὲ δραματικὰς ἐκλάμψεις. Παράξενη, ὡστόσο, ἀντίφασιν: Αὐτὴ ἡ μακραιωνὴ κληρικοκρατούμενη ἐποχὴ τοῦ Μεσαίωνα — μὲ τὴν ἀντικοινωνικότητά της, τίς κάστες της, τὰ

αύστηρά ἦθη της, τῆ δεισιδαιμονία της, τῆ μισαλλοδοξία της, τὸ θεοκρατισμὸ της, τῆ χρόνια πολεμικὴ ζωὴ της — ὅπου τὸ «σῶμα» θεωρεῖται «φέρετρον τῆς ψυχῆς» (ἐνῶ ὁ Παῦλος —στὴν Α΄ Ἐπιστολὴ «Πρὸς Κορινθίους»— εἶχε ἀποφανθεῖ ὅτι «ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν Ἁγίου Πνεύματος ἐστίν») καὶ τὸ ἐλεύθερο πνεῦμα «γλώσσα τοῦ διαβόλου», ὁ ἔρωτας εἶναι ἡ μυστικὴ θεότητα, ποῦ ἡ ἀπαγόρευση τῆς λατρείας του κάνει ἀκόμη πιὸ παθιασμένους γι' αὐτὴν τοὺς πιστοὺς του, μ' ὅλη τὴν ἀπειλὴ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ σπαθιοῦ... Τὸ καταραμένο σῶμα, μὲ τὴν ἀκατανίκητη γοητεία του, προκαλεῖ τοὺς εὐσεβεῖς, ὅπως τὸν ταῦρο τὸ κόκκινο πανί — κολάζει στὰ ὄνειρά τους παρθένες καὶ ἐνάρετες συζύγους· γίνεταί μέσο, γιὰ ν' ἀνέβουν φιλόδοξοι σὲ θρόνους καὶ σὲ ἐπισκοπικὰς ἔδρες· ἀνυψώνει λαϊκοὺς σὲ εὐγενεῖς καὶ κοντοτιέρους σὲ στρατάρχες· παρασέρνει σὲ φόνους συγγενῶν καὶ σὲ ἐμφύλιους πολέμους· ξεστρατίζει ἀπ' τὸ δρόμο τοὺς θεόληπτους, ποῦ πᾶνε νὰ καλογερέψουν, καὶ σταυροφόρους, ποῦ πᾶνε νὰ λευτερώσουν τοὺς ἄγιους τόπους. Δίνει ὑλικὸ στὸ νόθο Βοκκάκιο ν' ἀφηγηθεῖ σκανδαλιστικὰς ἱστορίας στὸ «Δεκαήμερόν» του καὶ στὸν πικρόχειλο Δάντη νὰ περιγράψει βασιανιστήρια στοὺς κύκλους τῆς «Κόλασῆς» του. Ἐμπνέει στὸν Πετράρχη σονέτα μὲ ἀκόλαστὰ δράματα καὶ σὲ μεγάλους δραματικούς σκηνὰς τρομακτικὰς. Ἡ ἀντίφαση παρατηρεῖται καὶ στὶς ἀποκλίσεις τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ ἔραστῆ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς: Κυνικός, ὅπως ἓνας Δὸν Ζουάν, διαφθεῖρει μοναχὰς ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀνοιχτὰς πόρτες· μὰ καὶ ἵπποτικός, ὅπως ἓνας Δὸν Κιχώτης, ρίχνεται στὰ θηρία, γιὰ νὰ πάρει τὸ γάντι τῆς ἀγαπημένης του, ποῦ τοῦ τὸ πετᾷ ἐκείνη, γιὰ νὰ βαθμολογήσει τὴ δύναμη τοῦ ἔρωτά του...

Ὅμως ἡ καταπίεση στὴν ὁμαδικὴ ψυχὴ, ποῦ προκάλεσε μὲ τὶς ἀπαγορεύσεις της ἡ χιλιόχρονη αὐτὴ ἐποχὴ τοῦ Μεσαίωνα, ἐπόμενο νὰ φέρει τὴν ἀντίδρασή της. Ἡ Ἀναγέννηση πρόβαλε μὲ μιὰ πληθωρικὴ εἰσβολή, γιὰ ν' ἀπελευθερώσει τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα. Ἐπόμενο, μέσα σὲ τέτοιο ζωικοπνευματικὸ ὄργανισμὸ νὰ ἐμφανιστεῖ ἓνας τύπος χαροκόπου ἐρωτικοῦ ζευγαριοῦ, ἀπληστου γιὰ κάθε γήινη τροφή, μὲ γελαστή ἐσωτερικὴ ὄψη — μᾶς δώσανε ἀνάγλυφα τὸ πρότυπό του ὁ Σαίξπηρ μὲ τοὺς ἐλάσσονες ἄγγλους, οἱ μεγάλοι ἴσπανοὶ δραματουργοί, ἡ Κομέντια ντελ' ἄρτε, ὁ ἀμίμητος γελοιογράφος Ραμπελαί. Θὰ φανταζόταν, ὡστόσο, κανεὶς, πὼς ὁ ἐρωτικὸς αὐτὸς τύπος συγγένευε ἰδιοσυγκρασιακὰ (καί, ἐπομένως, ψυχολογικὰ) μὲ τὸν πρόγονό του τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἀφοῦ παρόμοια ἐξωστρέφεια δὲν εὐνοεῖ τὶς δραματικὰς διλημματικὰς καταστάσεις ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρουν. Πλάνη. Ὁ χριστιανισμὸς, μὲ τὶς διεργασίες του στὴν ψυχὴ, τοῦ εἶχε, στὸ μεταξύ, προκαλέσει βαθιὰς ἠθικὰς ἀμυχὰς, ποῦ τοῦ δημιουργοῦσαν ἓναν ἐσωτερικὸ διχασμὸ μὲ τὶς συνακόλουθες ἐμπλοκὰς του. Ἄς παρακολουθήσουμε, λοιπόν, ἀπ' τὰ μέσα τὴν πορεία αὐτοῦ τοῦ ἐρωτικοῦ τύπου μιὰ ποῦ τὸ «στίγμα» της μᾶς τὸ δίνει μιὰ εὐαγγελικὴ φωνή, ἡ «συνείδηση»,

γι' αυτό, θά είναι πάντα ένας σύγχρονός μας — είτε φορᾶ κάπα και κρινολίνο, είτε «μπλουτζίν» και φούστα μίνι...

Κυρίες και Κύριοι,

Τὸ πρῶτο ἐρέθισμα στὴν ψυχὴ τοῦ μελλοντικοῦ ἐραστῆ τὸ προκαλεῖ μιὰ ἀκατανίκητη ἀνάγκη ν' ἀποκτήσει τὸν ἄγνωστο ἀκόμη ἐρώμενο — ὀρμέμφυτη τάση, ποῦ ὁ Ἀριστοφάνης, μὲ τὸ διαβολεμένο ἐκεῖνο χιοῦμορ του μέσα στὸ «Συμπόσιο», τὴν εἶχε ἀποδώσει σὲ φυσιολογικὴ ἔλξη πρὸς τὸ ἀποκομμένο ταῖρι του, γιὰ νὰ πλάσουν ξανά τὸ ἀρχικό τους πρότυπο, τὸν «ἀνδρόγυνο». Αὐτὴ τὴν ἀόριστη ἀκόμη κλίση τοῦ ἐραστῆ γιὰ τὸν ἐρώμενο μπορεῖ, ἀρχικά, ὁ ἐραστής (πιὸ ἐνεργητικὸς αὐτὸς) νὰ τὴν αἰσθάνεται σὰ μιὰ θελημένη ἀλλοτρίωση ποῦ τὸν λυτρώνει — νὰ δώσει, δηλαδή, χωρὶς νὰ πάρει. «Ν' ἀγαπᾶς, σημαίνει νὰ προτιμᾶς, ἀπ' τὸν ἑαυτὸ σου, κάποιον ἄλλο», θὰ ὑποστηρίξει ὁ Πῶλ Λεοτώ. Νομίζω, ὅμως, πὼς εἶναι πλάνη. Γιατὶ ἂν ὁ Ρίλκε, μέσα στὴν ἔκσταση τοῦ χριστιανικοῦ του μυστικισμοῦ εἶχε τὴν ψευδαίσθηση πὼς ὁ αὐτοακρωτηριασμός του (σ' ἐκεῖνο τὸ ἀριστουργηματικὸ ποίημα ἐρωτικοῦ μαζοχισμοῦ: «Βγάλε τὰ μάτια μου, μπορῶ νὰ σὲ δῶ (...), θὰ σὲ κρατῶ μὲς στὸ αἷμα μου κλεισμένο...») τοῦ ἐξασφάλιζε μιὰν ἰσόβια συμβίωση μὲ τὸν ἐρώμενο, ὁ διαψευσμένος, ὅμως, ἥρωας τοῦ Ζίντ θ' ἀναφωνήσει μὲ αὐταρέσκεια μέσα στοὺς «Κιβδηλοποιοὺς»: «Ἀπὸ ποιὰν αὐταπάτῃ μπόρεσα ἕως τώρα νὰ πιστέψω πὼς θὰ τὴν ἐπλαθα καθ' ὁμοίωσή μου;». Νομίζω, τελικά, πὼς ὁ ἐραστής, ὅσο καὶ ὁ ἐρώμενος, ὑπακούουν στὴν ἀκατανίκητη ἀνάγκη ν' ἀποκτήσουν, χωρὶς κανέναν περιορισμό, ὁ ἓνας τὸν ἄλλο. Γιὰ τὸν Τζὼν Κῆτς αὐτὴ εἶναι μιὰ ἐγωιστικότατη προϋπόθεση, ποῦ τὴν τονίζει στὴ Φάνη Μπράσκη: «Σᾶς ἀγαπῶ ἀκόμη πιὸ πολὺ, γιατί ἔχω τὴν πεποίθηση πὼς ἀγαπιέμαι ἀπὸ σᾶς μόνο γιὰ μένα τὸν ἴδιο καὶ γιὰ τίποτε ἄλλο».

Σ' αὐτὴ, ὡστόσο, τὴν περίοδο τῆς ἀόριστης προσδοκίας μιᾶς μελλοντικῆς εὐτυχίας — καθὼς ὁ ἐραστής δὲν κουράζεται νὰ ψάχνει γιὰ τὸν «μοναδικὸ» ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς ποῦ θὰ τοῦ τὴν ὑλοποιήσει — αἰσθάνεται νὰ διαπερνᾷ τὴν ὑπαρξή του μιὰ εὐφορία σὰν αὖρα ἐωθινή, σκορπώντας στὸ σκοτεινὸ θάλαμο τῆς ψυχῆς του μαρμαρυγές, ὅπως ἓνα πεφτάστερο στὸ στερέωμα... Ὁ Ρομαίν Ρολάν θὰ περιγράψει αὐτὴ τὴν αὐγινὴ ἀκτίνα ἀπ' τὸ μέλλον, ποῦ φώτιζε τὸν ἥρωά του Ζὰν Κριστώφ μέσα στὸ ὁμῶνυμο μυθιστόρημα, μὲ τὴ φράση: «Βρισκόταν σὲ μιὰ ἀπὸ κεῖνες τὶς παρακρούσεις τοῦ ἔρωτα χωρὶς ἔρωτα, ποῦ ἀποικτᾷ τόση σημασία γιὰ τὴν καρδιά». Ὁ Ρεμπὼ δίνει τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς προσδοκίας τῆς ἐρωτικῆς εὐτυχίας μὲ τὴ μελαγχολικὴ αὐτοβιογραφικὴ ἀφήγησή του «Στὶς ἐρήμους τοῦ ἔρωτα»: ὁ Κιργκεγκάαρ, περιγράφοντας στὸ ἡμερολόγιό του τὸ αἶσθημά του γιὰ κάποια Μαρία: ὁ Ντοστογιέφσκι, σ' ἓνα γράμμα του στὸν ἀδελφὸ του Μίσα, μόλις γνώρισε τὴ Μαρία Ντημητριέβνα βγαίνον-

τας απ' τὸ κάτεργο τῆς Σιβηρίας· ὁ Μπαλζάκ, στὸ «Κρίνο τῆς Κοιλιάδας»· ὁ Ζολά, στὸ «Ἀμάρτημα τοῦ Ἀββᾶ Μουρέ»· ὁ Προύστ, ἀναλύοντας τὰ αἰσθηματὰ του γιὰ τὴ Ζιλμπέρτ μέσα στὸ «Ἀναζητώντας τὸ χαμένο χρόνο»· ὁ Τολστόι, ὅταν ἀφηγεῖται τὴν ἐφηβικὴ ζωὴ τοῦ Νεχλιούντωφ μέσα στὴν «Ἀνάσταση».

Ἄλλοι ἔγραψαν ἀπὸ τὴν ἐρωτικὴν λειτουργίαν στὸ ἔργο του «Γιὰ τὸν ἔρωτα» (ὅπως καὶ ὁ Πῶλ Μπουρζέ στὴ «Φυσιολογία τοῦ συγχρόνου ἔρωτα»), τόνιζε χαρακτηριστικὰ: «Φτάνει καὶ ἡ παραμικρὴ ἐλπίδα γιὰ τὴ γένεση τοῦ ἔρωτα». Ὁ Δάντης ἔχει περιγράψει τὸ σπινθήρα, πού ἀναψε στὴν ψυχὴ του αὐτὴ ἡ «παραμικρὴ ἐλπίδα», στὸ λιγόστιγμο ἀντίκρισμα τῆς Βεατρίκης μέσα στὴ «Νόβα Βίτα»· ὁ Σαίξπηρ, στὸ μασκοφορεμένο βλέμμα τοῦ Ρωμαίου, μόλις πρωτοσυναντᾷ τὴν Ἰουλιέτα στὴν ἀποκριάτικη δεξίωση τοῦ ἐχθροῦ του, πατέρα της, Καπουλέτου· ὁ Γκαῖτε, στὸ «Φάουστ», ὅταν διασταυρῶνεται ἡ ματιὰ τοῦ ἥρωά του μὲ τῆς Μαργαρίτας· ὁ Τολστόι, ὅταν ἡ κοριτσίστικη καρδιὰ τῆς Νατάσας Ροστόβα σκιρτᾷ μέσα στὸ «Πόλεμος καὶ Εἰρήνη», πρωτοβλέποντας τὸ γόη Ἀνατόλ Κουράγκιουιν· ὁ Ντοστογιέφσκι, στὸ πρόσωπο τοῦ Πέτια Προκρόφσκι μέσα στὸ «Φτωχόκοσμο»· ὁ χαριτωμένος τυχοδιωκτᾶκος στὸ «Κόκκινο καὶ μαῦρο» τοῦ Σταντάλ, Ζουλιέν Σορέλ, μόλις ἀντικρίζει τὸ εἶδωλό του (καί, ἀργότερα, θύμα του), τὴ μαντᾶμ ντὲ Ρενάλ, πού θὰ τῆς ψιθυρίσει ἀπ' τὸν ἐνθουσιασμό του: «Εἴσαστε καμωμένη γιὰ νὰ ζεῖτε μαζί μὲ τοὺς ἥρωες τοῦ Μεσαίωνα». Μὰ καὶ τόσοι ἄλλοι...

Δὲν θ' ἀπέχουμε πολὺ ἀπ' τὴν ἀλήθεια, ἂν ἐπιμεινουμε, πὼς μονάχα ὅταν ἀποκτήσει κανεὶς ὅ,τι ἐπιθυμοῦσε, μπορεῖ ν' ἀναλογιστεῖ τὸ μέγεθος ἐκείνου πού στερούτανε. Ἀλλὰ, τότε, «ὄλο τὸ παρελθὸν μοιάζει σὰν ἕνας μακρὺς ὕπνος», θὰ πεῖ ὁ Ἔνρυ Μύλλερ μέσα ἀπ' τὴ βακχεία τοῦ «Τροπικοῦ τοῦ Αἰγόκερου». Ἐπόμενο, ὁ ἐρωτευμένος, πού κατέχεται ἀπὸ παρόμοια ψυχολογικὴ κατάσταση, νὰ ἐκφράζει κάπως μεγαλόστομα τὸ αἶσθημά του — σὲ κάθε τόπο καί, λίγο-πολύ, σὲ κάθε ἐποχῇ. «Νιώθω γιὰ σένα ὅ,τι ὀφείλω νὰ αἰστανθῶ μονάχα γιὰ τὸ θεό: ἕνα μίγμα ἀπὸ σεβασμό, ἔρωτα καὶ ὑπακοή», βάζει ὁ Σταντάλ τὸν ἥρωά του Ζουλιέν Σορέλ στὸ «Κόκκινο καὶ μαῦρο» νὰ λείει πάλι στὴ μαντᾶμ ντὲ Ρενάλ. Ἀλλὰ καὶ ὁ μοιραῖος Ροδόλφος δὲν ὑπολείπεται σὲ ὑπερβολή, γιὰ νὰ παρασύρει στὸν ἔρωτά του τὴν ἀνέμουαλη μαντᾶμ Μποβαρύ, στὸ ὁμώνυμο μυθιστόρημα τοῦ Φλωμπέρ: «Γιατὶ δὲν μπορεῖ κανένας νὰ πολεμᾷ ἐνάντια στὸν οὐρανό, δὲν μπορεῖ ν' ἀντιστέκεται στὸ μειδίαμα τῶν ἀγγέλων, ἀφήνεται νὰ παρασυρθεῖ ἀπὸ ὅ,τι εἶναι ὠραῖο, γοητευτικό, ἀξιολάτρευτο». Ὁ Μπλωντλαῖρ ἔγραφε μὲ περιπάθεια γνήσιου ἐκπρόσωπου τοῦ ρομαντισμοῦ: «Γονατίζω μπρὸς σας. Πεῖτε μου μιὰ λέξη. Εὐτυχής, χίλιες φορές εὐτυχής αὐτὸς πού θὰ διαλέξετε ἀνάμεσα σὲ τόσοι πολλοὺς». Ὁ Μιχαήλ Ἀγγελος ἐκμυστηρεύτηκε στὸ Βαρθολομαῖο Ἀγγλιόνι: «Ἡ ψυχὴ μου βρίσκεται στὰ χέρια ἐκείνου πού τοῦ τὴν ἔδωκα...». Ἡ

φύση, κυρίες και κύριοι, για να φτάσει στο σκοπό της, βάζει στα χείλη των έρωτευμένων τα πιο καλόπιστα ψεύδη... 'Ο Τσβάιχ, βιογραφώντας τον γυναικοκατακτητή Καζανόβα, θα το διατυπώσει με κάποιο σαρκασμό: «στον έρωτα ή άνειλικρίνεια δεν αρχίζει παρά μετά τα "ύψηλά αίσθήματα"». Και ο Προύστ συμπληρώνει: «'Ο πόθος, περισσότερο από κάθε τι άλλο, εμποδίζει τα όσα λές να έχουν την παραμικρή ομοιότητα με όσα σκέπτεσαι».

Συχνά, μέσα στο συγκλονισμό τους, οι έρωτευμένοι χάνουν την όρθη αντίληψη ό ένας για τον άλλο — ως το σημείο, μάλιστα, να τους γοητεύει ιδιαίτερα κάποιο ελάττωμα του άλλου (φτάνει ν' αποτελεῖ κάτι το μοναδικό) από ένα προτέρημά του (που νά 'χει, όμως, το μειονέκτημα να μὴν εἶναι σπάνιο...). Σ' αὐτή τὴν κατάσταση, ἡ προσωπικότητα καθενὸς κυριαρχεῖ τόσο ἀποκλειστικά στη σκέψη τοῦ άλλου, ὥστε να δίνει προέκταση στὴν παραμικρὴ φράση ἢ χειρονομία του, σ' ἕνα χαμόγελο, στὴ σιωπὴ του. 'Ο Προύστ, ἐξηγώντας τὸ φαινόμενο, θα πει: «'Ο έρευνητικός, ὁ ἀνησυχητικός και ἀπαιτητικός τρόπος με τὸν ὁποῖο κοιτάζουμε ἕνα πρόσωπο πὸ ἀγαποῦμε, ἢ ἀναμονὴ μας για τὰ λόγια πὸ θα μᾶς δώσουν ἢ θα μᾶς ἀφαιρέσουν τὴν ἐλπίδα μιᾶς συνάντησης τὴν ἐπαύριον και — ὥσότου να εἰπωθοῦν αὐτὰ τὰ λόγια — ἢ ἐναλλασσόμενη, ἂν ὄχι και ταυτόχρονη, παράσταση στὸ μυαλό μας τῆς χαρᾶς και τῆς ἀπελπισίας, ὅλα αὐτὰ κάνουν τὴν προσοχή μας ἀπέναντι στὸ ἀγαπημένο πλάσμα πάρα πολὺ τρεμουλιαστή, για να μπορεῖ να ἐξασφαλίσουμε μιὰ ὀλοκάθαρη εἰκόνα του». 'Ακόμη και ἡ ὄσμη, ὁ τόνος τῆς φωνῆς, μιὰ συνήθεια, μποροῦν να προσφέρουν στοιχεῖα, για να φανταστεῖ ὁ ἕνας έρωτευμένος για τὸν άλλο, διεργασίες στὴν ψυχοσωματικὴ λειτουργία του, πὸ τὴν περιβάλλει με κάποιο μυστήριο.

'Η ἀκτινοβολία, πὸ ἐκπέμπει ὁ έρώμενος σὲ ὅλη τὴν ὑπαρξὴ τοῦ έραστή (και ἀντίστροφα), τοῦ προκαλεῖ ἕνα βαθμιαῖο συναισθηματικὸ ἐμπλουτισμὸ — ὅπως ὁ ἥλιος στὴ γλωρίδα με τὸ μηχανισμό τῆς φωτοσύνθεσης. 'Η συμπεριφορὰ τους ὑποκινεῖται ἀπ' τὴν ἐπιθυμία τους να γίνουν ὅσο μπορεῖ πὸ φιλόξενοι στὴν ἀμοιβαία ἐγκατάσταση τοῦ ἑνὸς μέσα στὸν άλλο, με ἀπώτερο σκοπὸ (ἂν συνυπάρχει και ὑπόστρωμα πνευματικὸ) τὸν πλατωνικὸ «τόκον ἐν τῷ καλῷ» — τὴν παράλληλη, δηλαδή, με τὴ βιολογικὴ, πνευματικὴ δημιουργία. «Κοντὰ της ἔμοιαζε σὰ να βιαζόταν να σκέπτεται εὐγενικά», θα πει ὁ Ζίντ για τὸν ἥρωά του μέσα στους «Κιβδηλοποιούς». 'Ο μυστικός Ρίλκε, πάλι, ὅταν ἀποφάσιζε ν' ἀνοίξει τὴν ἐσωτερικὴ πύλη του, για να περάσει κάποια ἀγαπημένα του ὑπαρξὴ, τὴ συμβούλευε προτοῦ μπεῖ: «'Ερωτας δὲ θα πει ν' ἀνοίγεσαι εὐθύς, να δίνεσαι, να ἐνώνεσαι με κάποιον άλλο (τί θα ἦταν, ἄλλωστε, ἢ ἐνωσὴ δυὸ ὄντων ἀκαθόριστων ἀκόμη, ἀτέλειωτων, ἀνοργάνωτων); ὁ έρωτας εἶναι μιὰ σπάνια εὐκαιρία για να ὠριμάσεις, ν' ἀποκτήσεις μιὰν ὑπόσταση δική σου, να γίνεις ἐσὺ ἕνας ὀλόκληρος κόσμος για χάρη κάποιου άλλου ἀγαπημένου προσώπου».

‘Ωστόσο έρχεται κάποια περίοδος, όπου καθέννας — αδυνατώντας, μέσα στην ευτυχία του απ’ την απόκτηση του άλλου, να ξεχωρίσει στην περιοχή των αισθημάτων του γι’ αυτόν το φανταστικό απ’ το πραγματικό, επειδή η άμοιβαιότητα στην απόλαυση της ήδονης έξοικειώνει — νιώθει την ανάγκη, για να τον συλλάβει, να τον απομονώσει ψυχολογικά (όπως ο ακτινολόγος το όργανο που εξετάζει), αναπαράγοντάς τον στις κρυφές και φανερές λειτουργίες του, σαν ένας δημιουργός από δεύτερο χέρι, με την αυτάρεσχη πάντα ύστεροβουλία, οι λειτουργίες αυτές να βρίσκονται σε αρμονία με τις δικές του... Είναι ικανός, μάλιστα, να επιχειρήσει ακόμη και μιαν άπιστία, μόνο και μόνο για ν’ αποκτήσει, με την περιστασιακή προδοσία του σε βάρος του άλλου μιαν προσωπική εμπειρία της αντίδρασής του απ’ τη στιγμιαία (έστω) έκλειψη του άλλου μέσα του... ‘Ο Σαιντ Μπέβ, στο έργο του «Ήδονή», σπεύδει κιόλας να βγάλει ένα ενδιαφέρον συμπέρασμα από μιαν παρόμοια άπιστία: «... ή αληθινή αγάπη δε βρίσκεται στις αισθήσεις· γιατί, αν κάποιος αγαπά μιαν γυναίκα αγνή και επιθυμεί μιαν ακόλαστη, νομίζει ξαφνικά ότι αγαπά την τελευταία· γιατί αυτή επισκιάζει την πρώτη· πηγαίνει μαζί της και έκτονώνεται· αλλά άμέσως αυτό που τον έλκυε σ’ αυτή τη γυναίκα εξαφανίζεται σαν καπνός και μέσα στην ικανοποίηση των αισθήσεων ή εικόνα της πρώτης ξαναρχίζει να δείχνεται πιο άξιοζήλητη, πιο όμορφη και άστραφτερή μπρός μας και μέσα στην ντροπή μας». Τελικά, μπορεί να επαληθεύσει κι εδώ ή παρατήρηση του Προύστ πως: «ή κοινωνική μας προσωπικότητα είναι μιαν δημιουργία της σκέψης των άλλων...».

Αυτή ή καμπύλη απ’ τις αντιδράσεις στην ψυχή των έραστών, για να διαγραφεί, απαιτεί μιαν προϋπόθεση βασική: ο ψυχολογικός τύπος του ενός να ‘χει κάποια σχετική ανταπόκριση με τον τύπο του άλλου. Τότε —μά τότε— βρισκόμαστε μπροστά σε μιαν αυθεντική έρωτική ζεύξη, που λυτρώνει και τὰ δυο μέρη της, αφού, μ’ αυτή, ή φύση τους αναγνωρίζει την ύπατη γι’ αυτήν αξία: την έρωτική. Γιατί πόσοι και πόσες δε φεύγουν απ’ τον κόσμο αναγάπητοι («Σκλεμιάλ», βρήκε τον όρο να τους χαρακτηρίσει ο Πώλ Μπουρζέ στη «Φυσιολογία του σύγχρονου έρωτα»), με τη στυφή γέυση από μιαν ζωή άδροση σαν την έρημο, επειδή δε συναντήσανε το ταίρι τους — είτε από κακή τύχη, είτε εξαιτίας της κακομορφίας τους, είτε μιās σπάνιας ιδιοσυστασίας. ‘Ο Τένεση Ούίλιαμς το διατύπωσε στο «Τριαντάφυλλο στο στῆθος», με κάποια, βέβαια, υπερβολή: «Όλοι οι άνθρωποι είναι ένα τίποτε, ως την ώρα που θα τους έρωτευθούν». Γιατί, αν, για κάποιο λόγο, ή άμοιβαιότητα αυτή διαταραχτεί, παρατηρούμε, τότε, μιαν έκτροπή απ’ τη φυσιολογική εξέλιξη της έρωτικής σχέσης, όμοια με την εισβολή της άρρώστιας στον ψυχοσωματικό οργανισμό. Κρύβει, αληθινά, κάποιο μυστήριο ή επίτευξη αυτής της άμοιβαιότητας, που κάνει δυνατή την ταύτιση σ’ ένα έρωτικό ζευγάρι — όσο μυστήριο κρύβουν και τὰ χρωμοσώματα στον

πυρήνα τοῦ κυττάρου μας, πού διαμορφώνουν τὸ βιολογικὸ τύπο μας, δηλαδή τὴ μοίρα μας. Μπορεῖ, βέβαια, ὡς ἓνα βαθμὸ, ν' ἀποδώσει κανεὶς «στὴν ἔλξη τῶν ἀντιθέτων» τὴν προτίμηση ἑνὸς μικρόσωμου σὲ μιὰ μεγαλόσωμη, μιᾶς μελαχρινῆς σ' ἓνα ξανθό, ἑνὸς ἡρεμου σὲ μιὰ νευρική, μιᾶς ὑποτονικῆς σ' ἓνα δυναμικό. Καὶ ἀντίστροφα. Μολονότι, στὴν ἴδια περίπτωση, θὰ μπορούσε νὰ ἰσχύσει καὶ ἡ «ἔλξη τῶν ὁμοίων».

Ἄνάλογο μὲ τὸν ἐρεθισμό πού προκαλεῖ στὴ γυναίκα ἡ ἐπαφή, γιὰ νὰ τῆς γεννηθεῖ τὸ αἶσθημα τῆς ἡδονῆς, εἶναι ἡ ἔξαψη τῆς φαντασίας στὸν ἄντρα, γιὰ νὰ τοῦ δημιουργηθεῖ τὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα. Εἶναι, λοιπὸν (κατεπέκταση), ὀρθὴ ἡ παρατήρηση τοῦ Λαροσεφουκῶ πῶς: «Ἵπάρχουν ἄντρες, πού δὲ θὰ ἐρωτεύονταν ποτέ, ἂν δὲν εἶχαν ἀκούσει νὰ μιλοῦνε γιὰ ἔρωτα». Σίγουρα, αὐτὴ ἡ ἔξακοῆς διέγερση τῆς «φαντασίας» στὸν ἄντρα, πού ἀποτελεῖ τὴ μήτρα τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, ἔκανε τὸν Ἀγάθωνα νὰ ἰσχυριστεῖ μέσα στὸ πλατωνικὸ («Συμπόσιο») ὅτι: «Πᾶς γοῦν ποιητῆς γίγνεται, κἂν ἄμουσος ᾗ τὸ πρίν, οὐ ἂν ἔρωσ ἀψηται». Ἔτσι, δικαιώνεται, μὲ τὴ σειρά της, ἡ παρατήρηση τοῦ Ρίλκε (πού τὴν εἶχε διατυπώσει κάπου εἴκοσι χρόνια πρὶν ἀπ' τὸ Φρόυδ): «Ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργικότητα βρίσκεται τόσο ἀπίστευτα κοντὰ μὲ τὴ σεξουαλικὴ ζωὴ, μὲ τοὺς πόνους καὶ τὶς ἡδονές της, πού κατὰ βάθος εἶναι δυὸ διαφορετικὲς φόρμες τῆς ἴδιας ἀνάγκης, τοῦ ἴδιου πόθου, τῆς ἴδιας ἀπόλαυσης», ἔγραψε στὰ 1903 στὸ νεαρὸ ποιητὴ Φράντς Κάππους. Ἄλλὰ, τώρα πιά, εἶναι πολὺ σαγηνευτικὸ νὰ ριψοκινδυνεύσει κανεὶς τὴ σκέψη, πῶς ἀπὸ μιὰ σοφὴ οἰκονομία στὰ ἀνθρώπινα αὐτὴ ἡ ἐρωτικὴ ἐνέργεια, πού περισσεύει ἀπ' τὴ φυσιολογικὴ ἱκανοποίηση, καθὼς διοχετεύεται ἀπ' τὴ φυσικὴ κοίτη της αὐτόματα γιὰ νὰ μετουσιωθεῖ σὲ πνευματικὴ δημιουργία, εἶναι ὅ,τι χαρακτηριστικὰ διαφοροποιεῖ τὸν ἄντρα ἀπ' τὴ γυναίκα, ἔτσι ὥστε ἡ τελευταία νὰ παραμένει τὸ βασικὸ ὄργανο, γιὰ νὰ ἐκπληρώνει ἄμεσα ἡ φύση τὸν κύριον βιολογικὸ της σκοπὸ.

Κυρίες καὶ κύριοι, οἱ ἐραστές, μέσα στὸν αἰσθησιακὸ τους παροξυσμὸ, ὑφίστανται μιὰ παράδοξη ψυχολογικὴ διαφοροποίηση (ἀνάλογη πάντα μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασιακὴ τους προδιάθεση, τὴν οἰκογενειακὴ ἀγωγή, τὰ ἀταβιστικά τους κατὰλοιπα): Συχνὰ στοχάζονται, ἐκφράζονται, συμπεριφέρονται καὶ ἐνεργοῦν, ἄλλοτε μὲ τὴν ἀφέλεια ἀνώριμου, ἄλλοτε, πάλι, μὲ τὴ νηφαλιότητα ὑπερώριμου — σὰ νὰ ἐπιδιώκει ἡ φύση ν' ἀνατῆξει τὰ αἰσθήματά τους μέσα στὸν ἐρωτικὸ κοχλασμό, γιὰ ν' ἀναδιαμορφώσει τὴν προσωπικότητά τους πάνω σὲ νέες δομές, ὥστε νὰ ὑπηρετηθεῖ ἀπόλυτα ὁ σκοπὸς της, ἀφοῦ τὴν ἐρωτικὴ ἔκσταση συνοψίζεται, μὲ δευτερολεπτικὴ ταχύτητα, τὸ βιολογικὸ γεγονός τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀνάστασης... Ὁ Γσάρλς Μόργκαν δίνει μιὰν ἀκριβόλογη σύνοψη τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς μεταστροφῆς ἀπ' τὴν εἰσβολὴ τοῦ ἔρωτα, μὲ τὴν ἐξομολόγηση τοῦ πλατωνικοῦ ἥρωά του, μέσα στὸ μυθιστόρημά του «Προσωπογραφία σ' ἓναν καθρέφτη»: «... Μοιάζει σὰ νὰ γεννιόμαστε ἀνακαλύπτον-

τας τὸν ἔρωτα, σὰ νὰ βγαίνουμε ξανά ἀπ' τὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Θεοῦ· ἀφοῦ πῆραμε μέρος στὴν πρώτη δημιουργία του, ξαναγινόμαστε πῶς νέοι ἀπ' ὅ,τι εἴμασταν στὰ παιδικὰ χρόνια μας καὶ συγχρόνως πῶς γέροι ἀπ' τὴν ἡλικία, ὅπου τὸ ἐξασθενημένο σῶμα προχωρεῖ γιὰ τὸν τάφο. Νεότητα καὶ γερατειὰ ἀνακατώνονται...». Ἐπόμενο, κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση παρόμοιας ἐσωτερικῆς μεταμόρφωσης, οἱ ἐραστές (σὲ κάθε χώρα καὶ σὲ κάθε ἐποχῇ) νὰ ἐκδηλώνουν τὰ αἰσθηματὰ τους μὲ μιὰ φραστικὴ περιπάθεια, πὺ κινεῖται στὰ ἄκρα — ἀπ' τὴ σιγομίλητη ἐκμυστήρευση ὡς τὴ μεγάλωστομη ἀποστροφή. Εἶναι τόσο εὐστοχὴ ἢ παρατήρηση, πὺ βάζει τὸν αὐτοκράτορα Ἀδριανὸ νὰ κάνει γιὰ τὸ θετὸ πατέρα του Τραϊανὸ, στὰ φανταστικὰ ἀπομνημονεύματά του, ἢ στοχαστικὸτατὴ Μαργαρίτα Γιουρσενάρ: «Ἦταν πολὺ ἐκλεπτυσμένος ἄνθρωπος γιὰ νὰ μὴν ἀντιλαμβάνεται, πὺς στὴν ἀρετὴ ὅπως καὶ στὸν ἔρωτα ὑπάρχουν ὑπερβολές· ὅτι ἢ ἀξία τους βρῖσκεται ἀκριβῶς στὴ σπανιότητά τους, στὸ χαρακτήρα τους, σὰ μοναδικὰ ἀριστουργήματα, σὰν ὁμορφες ἐξαιρέσεις...». Μ' αὐτὴ τὴ συναισθηματικὴ ὑπερβολή, πὺ εἶναι ἢ φυσικὴ κατάσταση κάθε ἐρωτευμένου (ὅπως ὁ Πασκάλ ἐπιμένει πὺς: «ἢ ἀρρώστια εἶναι ἢ φυσικὴ κατάσταση τοῦ χριστιανοῦ»), ἐκφράζεται λ.χ. ἢ Ἄννα Λίντσεῦ στὸ Μπενζαμέν Κονσταν: «Εἶσαι τὸ σύμπαν μου»· ἢ Σουζέτα Γκιοντάρ στὸ Χέντερλιν: «Καὶ ἢ ἐλάχιστὴ ἐντύπωση ξυπνᾷ μέσα μου τὸ μεγάλο μοναδικὸ αἶσθημα, πὺ μὲ κάνει ὀλότελα δική σου»· ἢ εὐφυέστατὴ μαντᾶμ ντέ Στάελ στὸν ἰσπανὸ γόη Πέντρο ντέ Σούζα: «Σᾶς ἀγάπησα καὶ ὅλα ἐμψυχώθηκαν γιὰ μένα, οἱ καλὲς τέχνες, ἢ φύση, ὡς καὶ οἱ ἀναμνήσεις ἀπ' τὸ παρελθὸν πὺ μὲ στενοχωροῦσαν, μὰ πὺ τὴν πᾶ ἐμάθα νὰ ἀντλῶ ἀπ' αὐτὸ εὐχαρίστηση»· ὁ Σατωμπριὰν στὴν κοντέσσα ντέ Καστελλάν: «Θὰ ἢθελα νὰ γονατίσω στὰ πόδια σου καὶ νὰ σὲ προσκυνήσω σὰ μιὰ θεότητα»· ὁ νεαρὸς Βικτώρ Οὐγκὼ στὴ μέλλουσα γυναίκα του Ἀδέλα Φουσε: «Ὅταν ἀφήνεις χωρὶς φόβο τὸ τόσο ἀγνὸ καὶ τόσο παρθενικὸ κορμί σου στὴν ἀγκαλιά μου, μοῦ φαίνεται πὺς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἐκφράζεις τὴν πῶ μεγάλη τιμὴ πὺ μπορεῖς νὰ μοῦ κάνεις καὶ πόσο αἰσθάνομαι εὐτυχὴς νὰ μὲ ἀγαπᾷ ἔτσι ἕνας ἄγγελος σὰν ἐσένα»· ὁ Μπαλζάκ στὴ Χάνσκα: «Σήμερα, ἄνθος τοῦ οὐρανοῦ, σᾶς στέλνω μερικὲς τοῦφες ἀπ' τὰ μαλλιά μου· εἶναι ἀκόμη μαῦρα, μὰ βιάζομαι γιὰ νὰ ἐξευτελίσω τὸ χρόνο. Τ' ἀφήνω νὰ μακρύνουν καὶ ὅλος ὁ κόσμος μ' ἀρωτᾷ γιατί. Γιατί; Μὰ γιατί θέλω νὰ ἔναι πολλὰ, γιὰ νὰ τὰ μεταχειριστεῖτε γιὰ ζῶνες καὶ βραχιόλια». Σίγουρα, τὰ παθητικὰ λόγια, πὺ ἀνταλλάσσουν οἱ ἐραστές, ἂν μπορούσαν νὰ μεταβληθοῦν σὲ ἐνέργεια, θὰ μετακινούσαν βουνὰ καὶ θὰ ἐνώνανε θάλασσες... Δίχως ἄλλο, κυρίες καὶ κύριοι, ὁ διάβολος κλωσάει μέσα στὸ σέξους, ἀφοῦ φτάσει συχνὰ ὁ ἐραστὴς ν' ἀψηφᾷ κάθε ἢθικὸ φραγμὸ μέσα στὸ πάθος πὺ τὸν κατέχει γιὰ τὴν ἰκανοποίησή του, σωριάζοντας σὲ ξεφτίδια ὅλη αὐτὴ τὴ φαντασμαγορικὴ σκηνογραφία ἀπ' τὰ λογῆς ἢθικὰ ἀξιώματα... Ἔτσι, ἂν θεωρήσουμε τὸ σέξους μοναδικὸ παράγοντα γιὰ τὴ βιολογικὴ

πρόοδο, τότε θά τὸ τοποθετήσουμε στὴν «ἀριστερὰ» τῆς φύσης, ἐνῶ τὸ πνεῦμα, πού τὴν ἀνακόπτει μὲ τοὺς ἠθικούς του φραγμούς, στὴ «δεξιὰ». ὅμως, ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν πνευματικὴ πρόοδο, βρίσκονται στὴν ἀντίθετη θέση — ἐκτὸς ἂν συμφωνήσουμε μὲ τὸ Φρόυδ, πὼς τὸ σέξους εἶναι ἡ ἀνεξάντλητη γεννήτρια ζωτικῆς ὀρμῆς, πού τροφοδοτεῖ καὶ τίς δυὸ ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς... Πάντως, ὅ,τι καὶ νὰ ἰσχυριστοῦμε γι' αὐτό, τὸ σέξους θὰ εἶναι παρακινδυνευμένο. Προτιμότερη λοιπὸν εἶναι ἡ σκεπτικιστικὴ στάση τοῦ Γιούγκ: «Μποροῦμε, ἔγραψε, νὰ δώσουμε στὸν ἔρωτα ὅσα θέλομε ὀνόματα, ἀκόμη καὶ τὰ πιὸ φανταστικά· ἂν ἔχουμε ὅμως κι ἓναν κόκκο σοφία, εἶναι προτιμότερο νὰ καταθέσουμε τὰ ὅπλα. Εἶναι ἓνα πράγμα, πού τὸ ἀγνοοῦμε, μέσον ἐνὸς ἄλλου πράγματος, πού τὸ ἀγνοοῦμε ἀκόμη περισσότερο...»

Κυρίες καὶ κύριοι, εἶναι πάνω ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη ἀντοχὴ νὰ ζεῖ κανεὶς τὴν ἔνταση καὶ τὴν ὑπερβολή. Πολὺ σωστὰ παρατηρεῖ ὁ Ζίντ στοὺς «Κιβδηλοποιούς»: «Εἶναι χαρακτηριστικὸ τοῦ ἔρωτα νὰ μὴν μπορεῖ νὰ εἶναι στάσιμος· αὐτὸ τὸν κάνει νὰ διαφέρει ἀπ' τὴ φιλία». Ὁ Προύστ, πάλι, ἀνατέμνοντας αὐτὴ τὴν «ἄστατη» εὐτυχία, θὰ πεῖ: «Στὸν ἔρωτα ἡ εὐτυχία εἶναι μιὰ κατάσταση ἀφύσικη, πού μπορεῖ νὰ δώσει ἀμέσως στὸ φαινομενικὰ πιὸ ἀπλὸ περιστατικὸ, καὶ τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ συμβεῖ κάθε στιγμῇ, μιὰ βαρῦτητα πού ἀπὸ μόνο του αὐτὸ τὸ περιστατικὸ δὲ θὰ εἶχε. Αὐτὸ πού μᾶς κάνει τόσο εὐτυχισμένους, εἶναι πὼς ὑπάρχει μέσα στὴν καρδιά κάτι ἄστατο, πού φροντίζομε ἀδιάκοπα νὰ τὸ διατηρήσουμε καὶ πού σχεδὸν δὲν τὸ βλέπομε πιά ὅσο δὲ μετακινεῖται. Πραγματικά, ὑπάρχει στὸν ἔρωτα μιὰ μόνιμη ὀδύνη, πού ἡ χαρὰ τὴν ἐξουδετερώνει, τὴν καθιστᾷ ἐνδεχόμενη, τὴν ἀναβάλλει, μὰ πού μπορεῖ κάθε στιγμῇ νὰ γίνεῖ αὐτὸ πού θὰ ἦταν ἀπὸ καιρὸ ἂν δὲν εἴχαμε ἐξασφαλίσει ὅ,τι ἐπιθυμοῦσαμε - φριχτή».

Ἄς τὸ πάρουμε, λοιπὸν, ἀπόφαση: ἡ φθορὰ εἶναι ἐγγενὴς σὲ κάθε μορφή ἀπολαύσης — ἀπ' τὴν τροφὴ ὡς τὴν ἡδονὴ κι ἀπ' τὸ συναίσθημα ὡς τὸ πνεῦμα. «Εἴμαστε ἓνας θησαυρὸς πού φτωχαίνει», θὰ πεῖ ὁ Ἀλέξης Καρρέλ. Ἄλιμονο, ἂν τελειώναμε ἓνα γεῦμα ἢ μιὰν ἐρωτικὴ πράξη μὲ ὅση ὄρεξη τὴν ἀρχίσαμε — θὰ εἴχαν ἐξαντληθεῖ ὅλα τὰ ἀποθέματα τῆς γῆς τὴν πρώτη κιόλας χιλιετηρίδα ἀπ' τὴν ἐμφάνιση τῆς ζωῆς. Ἄλιμονο, ἂν ἡ ὀδύνη μας γιὰ ἓνα θάνατο, ἢ χαρὰ μας γιὰ μιὰν ἐπιτυχία, ἢ ὀργὴ μας γιὰ ἓναν καταναγκασμὸ — παρατείνονταν ἰσόβια· οἱ περισσότεροι θὰ νοσηλεύονταν στὰ ψυχιατρεῖα ἀπ' ὅσους θὰ στεγάζονταν στὰ σπίτια καὶ οἱ μονιᾶς τῶν ἀγριμιῶν θὰ κατακλύζανε τίς πόλεις... Στὸ χῶρο τοῦ ἔρωτα, εἰδικά, ἡ φύση, σὰν πολυγαμικὴ, μνησικακεῖ γιὰ κάθε συμβατικὸ περιορισμὸ, ἐπειδὴ ἀνακόπτει τὸ σκοπὸ τῆς — ἀλλιῶς πῶς θὰ ἐπανόρθωνε τὴν ἴδια τὴ φθορὰ πού προκαλεῖ; Ἐπόμενο, λοιπὸν, ἓνας ἐρωτικὸς δεσμὸς πού παρατείνεται ἢ ὁ γάμος («συγκλήρωσις τοῦ βίου παντός»), ὅπως τὸν ὀρίζει τὸ Ρωμαϊκὸ Δίκαιο) νὰ εἶναι γιὰ τὴ φύση ἓνας καταναγκασμὸς· γι' αὐτό, μη-

χανεύεται μύριους τρόπους να τον φθείρει — με τον κορεσμό, την ανία τῆς αὐτοεπα-
νάληψης ἢ τῆς ὁμοιομορφίας, τὴν ἀντίδραση τοῦ ἐνὸς γιὰ τὴν ἐπακόλουθη ὑποτίμησή
του ἀπ' τὸν ἄλλο κ.ἄ. Ἔτσι ἡ μοιχεία εἶναι πανάρχαιη ὅσο καὶ ἡ πορνεία. Ὁ Ὀνήλ
ἔφτασε, στὸ «Παράξενο Ἰντερμέδιο», νὰ ἀσπαστεῖ τὸ ἀσκητικὸ ἰδανικὸ ὑποστηρί-
ζοντας πῶς: «Ὅποιος στάθηκε πάνω ἀπ' τοὺς πόθους του, αὐτὸς κερδίζει τὴν εὐτυ-
χία...».

Ὁ χρόνος ἔξω ἀπ' τὸ πάθος κυλᾷ με μιὰν ἀδιατάραχτη ρουτίνα· ὅμως, μέσα στὸ
πάθος τὰ δευτερόλεπτα παίρνουν ἀπροσδόκητες προεκτάσεις, ἔτσι ὥστε νὰ ἔχουμε
συχνὰ τὴν αὐταπάτη πῶς οἱ αἰσθήσεις μας πολλαπλασιάζονται, ὅτι ὑπερβαίνομε τὴ
φύση μας, γινόμεσθε ἓνα εἶδος ὑπεράνθρωποι. Τότε ἀρχίζει ἡ «ἀντίστροφη μέτρηση»
τῆς ἀρχῆς γιὰ τὸ τέλος — τὴν ἀπώλεια τοῦ ἄλλου, ἀφοῦ με τοὺς περιορισμοὺς ποὺ τοῦ
ἐπιβάλλει μέσα στὸ ἄγχος του μήπως τὸν χάσει, προετοιμάζει τὸν ὀριστικὸ του χαμό.
Ἐξάλλου, κάθε καταναγκασμὸς ἐπιταχύνει πάντα μιὰν ἀντίδραση. Ἡ ὑπερβολικὴ
ἐνταση ἔχει τήξει ὅλα τὰ μέταλλα τῶν αἰσθημάτων ποὺ συγκρατοῦσαν ἓναν ἐρωτικὸ
δεσμό, ἔτσι ὥστε αὐτὸς νὰ καταρρέσει σὲ μιὰν ἄμορφη μάζα ἀπὸ διαψεύσεις... Εἶ-
ναι μιὰ κατάρρευση, ποὺ ἔχει τὴν τραγικὴ ὄψη τοῦ ἐρείπιου — ἀναδίνει μεγαλεῖο, ὅ-
πως ἓνα ἔκτακτο φυσικὸ γεγονός. Εἶναι ἡ στιγμή, ποὺ ὁ ἥρωας τοῦ Ζίντ, ἀνακαλύ-
πτοντας τὴν πλάνη του γιὰ τὸν ἄλλο, θὰ ἀναφωνήσει μέσα στοὺς «Κιβδηλοποιούς»:
«Ἀπὸ ποῖαν αὐταπάτη μπόρεσα νὰ πιστέψω ὡς τώρα πῶς θὰ τὴν ἐπλαθα καθ' ὁμοίω-
σή μου;» Καὶ ὁ Λέων Τολστόι, ποὺ εἶχε ψιθυρίσει κάποτε στὴ νεαρὴ γυναίκα του:
«Εἶσαι ἡ ζωὴ μου», θὰ τῆς φωνάζει ἀγανακτισμένος: «Εἶσαι ἡ ἀρρώστια μου!»
Γιατί, ὅπως βεβαιώνει ὁ Μπαλζάκ: «Βουτώντας κανεὶς στὸ βυθὸ τῆς ἡδονῆς, βγάζει
περισσότερη χοντρή ἄμμο ἀπὸ μαργαριτάρια». Ἡ Γεωργία Σάνδη, ὡστόσο, δικαιο-
λογώντας τὴ διάλυση αὐτῆς τῆς συμβίωσης, θὰ γράψει στὸν κόμητα Γκριτζιμάλντι
μὲ πολλὴ σοφιστεία: «Σὲ ὅλες τὶς ἀπιστίες μου με παράσερνε ἓνα ἔνστικτο ἰδανικοῦ
ἀνώτερου, μιὰ ἐπιταγὴ τῆς μοίρας, ποὺ μ' ἐσπρωχνε νὰ ἐγκαταλείψω κάτι τὸ ἀτε-
λές, γι' αὐτὸ ποὺ μοῦ φαινόταν πῶς πλησίαζε τὸ τέλειο...». Ἀλλὰ ὁ μεγάλος σεισμο-
γράφος τῶν δονήσεων τῆς ψυχῆς, ὁ Προύστ, θὰ παρατηρήσει με εἰρωνικὴ ἀφέλεια:
«Εἶναι σπάνιο νὰ ἐγκαταλείψει κάποιος ἐγκάρδια τὸν ἄλλο, γιατί, ἂν ἦταν ἔτσι, δὲ
θὰ τὸν ἐγκατέλειπε...». Ὅποιος ἀπ' τοὺς ἐραστὲς ἔχει αἰστανθεῖ τὸν ἀντίχτυπο ἀπ'
τὴν κατάρρευση ἐνὸς παρόμοιου δεσμοῦ (γιατὶ εἶναι σπάνιο νὰ τὸν νιώσουν — ἢ, του-
λάχιστον, στὸν ἴδιο βαθμὸ — καὶ οἱ δύο), ὁ ψυχολογικὸς χρόνος του ἔχει διανυθεῖ με
τέτοια ταχύτητα, ὥστε νὰ αἰσθάνεται συρρικνωμένες ἀπὸ πρόωρο γέρασμα πολλὲς
περιοχὲς τῆς ψυχῆς του...

Ὅμως μιὰ ἡρεμὴ ἐρωτικὴ συμβίωση (σὲ ἰδιοσυγκρασίες ὅπου προέχει ἡ ψυχὴ)
μπορεῖ ν' ἀνακόψει τὴ φθορὰ τοῦ ἔρωτα μεταμορφώνοντάς τον σὲ ἀγάπη· ἔτσι, τὸν

συντηρεῖ στο ἠθικὸ ἐπίπεδο, ποὺ δὲν ὑπόκειται στὶς καταλυτικὲς διεργασίες τοῦ χρόνου. Ὁ Παῦλος εἶχε ἀλάνθαστη διαίσθηση: «Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει». Τὸ πίστευε ὁ Χάξλεϋ, ὅταν ἔβαζε τὸν ἥρωά του Τσάμπιον νὰ ὑποστηρίξει μέσα στὴν «Ἀντίστιξη»: «Ἡ ἀγάπη μπορεῖ νὰ μεταμορφώσει τὸν πόθο σὲ πνευματικὴ ἐπιθυμία, ἔχει τὴ μαγικὴ δύναμη νὰ μεταβάλλει τὸ σῶμα σὲ ψυχὴ ἀγνή». Ὁ Ἀλέξης Καρρέλ, ποὺ ἠθικολογοῦσε πάντα — ὅταν ἐπέκτεινε τὶς τολμηρὲς ἀνατομές του ἀπ' τὸ σῶμα στὴν ψυχὴ — ἔγραψε: «Στὴν κυριολεξία ἡ ἀγάπη εἶναι ἰσχυρότερη ἀπ' τὸ θάνατο. Δὲν πρέπει νὰ συγχέουμε τὴν ἀγάπη μὲ τὸν πόθο. Ἡ ἀγάπη ξεπερνᾷ τὸν πόθο, ὅπως ἡ πυρκαγιὰ τὴ φλόγα τοῦ σπέρτου. Εἶναι, ἀκόμη, τὸ μυστηριῶδες προῖόν τῶν ἀδένων ἔσω ἐκκρίσεως, τῶν νευρικῶν κέντρων καὶ τοῦ πνεύματος». Ἡ φύση, κυρίες καὶ κύριοι, ἰδιοτελὴς ὅταν πρόκειται νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ σκοπὸ της, δείχνεται, ὡστόσο, συχνὰ γενναϊόδωρη, ὅταν αὐτὸς ἐκπληρωθεῖ, ἢ, τουλάχιστον, ἀνεκτικὴ στὴν παρέμβαση τοῦ ἀνθρώπου, φτάνει νὰ μὴν τῆς ἐναντιώνεται. Ἡ φύση εἶναι τόσο παντοδύναμη, πού, γιὰ τὸ παραμικρὸ παράπτωμα τοῦ ἀνθρώπου, μπορεῖ νὰ τὸν γελοιοποιήσει μ' ἓνα ἐλάττωμα, νὰ τὸν ἐξευτελίσει μὲ μιὰν ἀναπηρία, νὰ τὸν ἐξοντώσει μὲ τὸ θάνατο...